

Маја М. Босанац*

Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет

Радован Б. Грандић*

Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет

ОБРАЗОВНЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ „ШЕСТ ШЕШИРА ЗА РАЗМИШЉАЊЕ”**

Апстракт: Савремено образовање све чешће се доводи у везу са тржишним принципима. Заговорници овог приступа истичу неопходност развоја предузетничког начина размишљања, док критичари истичу да се на тај начин занемарује хуманистичка димензија образовања. Као циљ рада поставља се представљање модела учења „шест шешира за размишљање” као начина за подстицање развоја креативног мишљења. Иако је његова примарна употреба у оквиру сектора неформалног образовања (креативни тренинзи и интерактивне радионице), овај модел учења своју примену има и у оквиру академске заједнице. У оквиру формалног образовања аутори заговарају могућности широке примене овог модела, технике или игре улога, како га називају различити аутори што указује у исто време и на плурализам приступа. Такође, анализом проучене литературе утврђена је примена модела на различитим нивоима образовања. У закључку рада истиче се да, иако није конвенционалан и општеприхваћен, модел „шест шешира за размишљање” може да буде добар начин за подстицање креативног и предузетничког мишљења. Примена овог модела препоручује се наставницима који традиционални приступ настави сматрају ригидним и крутим те су спремни за промене које подразумевају активнију улогу ученика/студената.

Кључне речи: *креативност, предузетништво, „шест шешира за размишљање”.*

* maja.bosanac@ff.uns.ac.rs

* grandic@neobee.net

** Рад је настао у оквиру пројекта *Педагошки плурализам као основа стратегије образовања* (бр. 179036), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

УВОД

Савремено образовање налази се пред бројним изазовима. С једне стране, образовни традиционалисти залажу се за придавање значаја искључиво садржајима који су усмерени на велике наративе из прошлости, док се, с друге стране, образовни прогресивисти залажу за већу практичну примену знања која је великим делом усмерено на садашњост и будућност. Другим речима, с једне стране имамо захтев за сталношћу и усмереност на класично образовање које је оријентисано на прошлост, док је, с друге стране, захтев за прилагођавањем образовања новонасталим друштвеним променама у циљу боље припреме за неизвесну будућност. У оквиру захтева за прилагођавање образовања друштву све чешће се истиче значај развоја предузетничког начина размишљања, што у оквиру образовног процеса подразумева и развој креативности која често доводи до иновација, једног од кључних захтева који се ставља пред савремено образовање (првенствено у оквиру високошколског образовања). У том оквиру традиционални приступ образовању критикује се као неадекватан за постојеће друштво знања. Као циљ рада поставља се представљање модела „шест шешира за размишљање” аутора Едварда Де Бона (Edvard De Bono), познатог психолога и лекара. Модел је примењив у оквиру академске заједнице, бројних семинара који су део и формалног и неформалног образовања, а такође се заговара и као начин за подстицање развоја предузетничког мишљења у пракси. Значајно је да се истакне како овај модел учења и даље има ширу примену у оквиру неформалног образовања него у оквиру формалног процеса образовања. У складу са концепцијом доживотног учења у оквиру које се, уз формално образовање, све више придаје значај и неформалном и информалном образовању, управо модел учења „шест шешира за размишљање” може да послужи као пример повезивања различитих видова образовања.

МОДЕЛ „ШЕСТ ШЕШИРА ЗА РАЗМИШЉАЊЕ”

У циљу повезивања вештина критичког мишљења и вештина решавања проблема као есенцијалних вештина за успех у 21. веку, Кривуња (Krivunja, 2015) представља Де Бонов модел „шест шешира за размишљање” истичући и педагошке импликације и дефинишући овај модел као ефективну педагогију. Аутор овог модела учења, Едвард де Бона (Edvard de Bono, 1985 према: Carl, 1996), описује и симболику стављања одређеног шешира за одређен начин размишљања. У том контексту истиче да је шешир опипљив предмет који човек буквално може да носи, а стављање шешира је промишљен процес који преусмерава пажњу мислиоца на искључиво један начин мишљења, поједностављујући на тај начин сложени процес размишљања. Уметност шешира је њихова највећа вредност јер они пружају формалан и погодан начин тражења одређене врсте размишљања од себе или других. Кривуња (Krivunja, 2015)

истиче да су разнолике боје једноставан и погодан начин да се укаже студентима како је потребно бити спреман на алтернативне приступе решавању проблема, али и да је прилично уобичајено да се истовремено користи више шешира. Шешири су представљени тако да описују основне карактеристике одређене боје шешира, абecedно (на енглеском језику), искључиво из практичних разлога, али не постоји одређен распоред по којем је потребно носити шешире (Krivunja, 2015).

Размишљање из улоге црног шешира:

- опрезно критичко размишљање;
- испитивање, проверавање изводљивости алтернативних приступа решавању проблема;
- конфронтација са проценом ситуације;
- покушај идентификовања шта није у реду и како да се то поправи;
- испитивање слабости у сугерисаним приступима;
- процењивање лоших тачака.

Размишљање из улоге плавог шешира:

- организационо критичко мишљење;
- метакогниција;
- пропитивање организационог размишљања за решавање проблема;
- процена прошлих перформанси;
- анализа ситуације: Где смо се налазили? Где смо сада? Где желимо да будемо? Како ћемо стићи тамо?

Размишљање из улоге зеленог шешира:

- креативно критичко мишљење и решавање проблема;
- смишљање идеја како да се унапреди разумевање;
- критичка анализа алтернативних решења како да се реши тренутни проблем;
- предвиђање нових начина за решавање проблема;
- давање предлога који нису разматрани до тог момента;
- Шта мислите о пробавању тог новог приступа решавању проблема?

Размишљање из улоге црвеног шешира:

- критичко мишљење, експресија личних емоција;
- интуитивност у току приступа решавању проблема;

- позивање на личне осећаје и слутње;
- изражавање осећања без потребе за њиховим оправдањем;
- у реду је осећати се другачије.

Размишљање из улоге белог шешира:

- позивање на информације које олакшавају решење проблема;
- сакупљање података како би се разумело питање или проблем који је потребно решити;
- постављање питања о доступним доказима;
- постављање питања о додатним подацима који су потребни да би се сазнала истина: Које информације већ имамо? Шта нам то говори о проблему? Које су нам још информације потребне да би решили проблем?

Размишљање из улоге жутог шешира:

- оптимистички приступ решавању проблема;
- представљање добрих страна које иду у прилог проблему којем се приступа;
- јаке стране које могу да буду од помоћи за решавање проблема;
- навођење разлога због којих нешто треба да се учини;
- овај алтернативни приступ омогућава решавање проблема због следећих карактеристика;
- ова опција ће успети због тога.

Кривуња (Krivunja, 2015) истиче како ниједна боја није важнија од друге, међутим одређени проблеми могу да захтевају одређен редослед. У том оквиру исти аутор истиче да када је реч о проблему у којем је потребно основно објашњење, размишљање из угла белог шешира треба да претходи осталима. Мотивациони предавач може да започне са мишљењем из угла жутог шешира, *SWOT* анализа, која указује на снаге (плави шешир), слабости (црни шешир), могућности (жути шешир), и претње (црни шешир) такође може да послужи као добра полазна основа за организацију активности (Krivunja, 2015). Значајно је да се напомене како модел није једнако примењив у свакој ситуацији за сваку тему и да је значајна улога наставника од којег се захтева способност да фацилитира процес, али исто тако је значајна и активна улога ученика/студента којима је потребно објаснити суштину модела како би били спремни на излазак из традиционалне, неретко пасивне улоге на коју су навикнути. У оквиру тзв. АБЦД технике моделу „шест шешира за размишљање” приступљено је аналитички (Aithal, Kumar, Shailashree, 2016), при чему су: А – предности (*advantage*), Б – бенефити (*benefits*), Ц – ограничења (*constraints*), Д

– недостаци (*disadvantage*). Наведене предности модела „шест шешира за размишљање” су следеће: добра дефинисаност, подстицање паралелног мишљења; процес секвенцијалног размишљања; подстицање позитивности, побољшавање критичког мишљења; додавање структуре процесу размишљања; омогућавање вишеструке перспективе. Истакнути бенефити су следећи: креативно размишљање, мноштво решења; процес систематског и јасног процеса мишљења; решавање сложених проблема/питања; фокусиран модел решавања проблема; подстицање перформансе/производње; укљученост тима. У оквиру ограничења посебно су истакнута: групна ограничења; сукоби унутар групе; проблеми са егом унутар чланова групе; везаност за омиљене појмове; постизање концензуса; управљање временским оквиром за одлуке; пребацивање на различите брзине мишљења. У оквиру недостатака истиче се да је временски захтеван; „превише куvara може покварити супу”; тешко је идентификовати најбоља решења; оклевање да се примени донета одлука; склоност одбацивању критике за неисправне одлуке. Овај аналитички приступ може да послужи као добра полазна основа за наставнике како би добили јаснију слику шта им модел пружа, са којим тешкоћама могу да се суоче, али и да увиде да ли је модел примењив у одређеној ситуацији или би неки други модел учења био адекватнији.

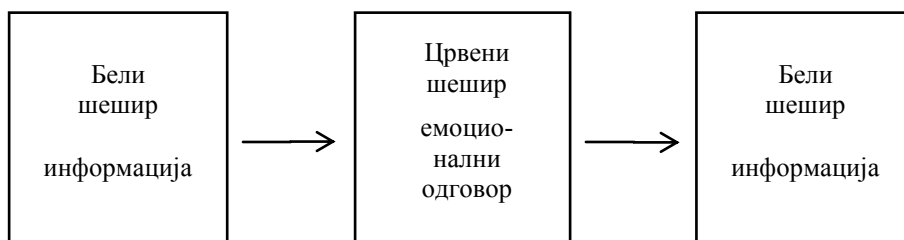
Према Карловом схватању (Carl, 1996) вредност Де Боновог модела одређена је на троструким основама. Прво, Де Боно идентификује збрку као највећи дефицит размишљања. Емоције, логика, информације, нада и креативност мешају се како би савладали мислиоца. Модел „шест шешира за размишљање” размрсио је ову збрку разликујући разноврсне начине размишљања, омогућавајући мислиоцу да сваки модел користи појединачно. Мислилац може да усмери своју пажњу на различите начине размишљања пребацивањем шешира. Друго, ношењем или визуелизацијом шешира особа може да игра улогу у том моделу, смањујући на тај начин штетну укљученост ега. Треће, употреба свих шест шешира не ограничава мислиоца на стил размишљања аргументовања, већ олакшава свеобухватни стил мапирања.

ПРИМЕНА МОДЕЛА У РАЗЛИЧИТИМ ОБРАЗОВНИМ КОНТЕКСТИМА

Анализа коришћене литературе указује да постоје разноврсни контексти за примену модела учења „шест шешира за размишљање”, као и да постоје широке могућности примене овог модела учења на различитим нивоима образовања, почев од основношколског па све до високошколског образовања. Такође, у оквиру високог образовања, осим примене у оквиру различитих дисциплина, представљена је и могућност употребе модела „шест шешира за размишљање” као додатне активности у оквиру процеса рецензије радова у оквиру научне конференције.

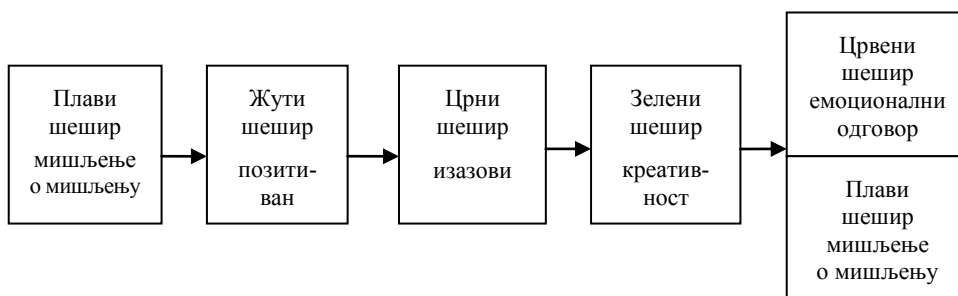
(1) Примена у оквиру основношколског образовања

Основна школа у Мелбурну је усвојила „шест шешира за размишљање” као додаток метакогнитивном курикулуму (Paterson, 2006). Свака боја повезана је са врстом мишљења које сматра релевантним за курикулум у оквиру математике. Редослед није значајан, али се препоручује да се започне са жутим шеширом како би се „поставила основа за иновације”, а презентовање црвеног се препоручује након зеленог како би се приоритетизовала кључна подручја, а одбацила остала. Бели шешир, који је усмерен на информације, процедуралан је и заснован на знању; плави шешир је мишљење о мишљењу и односи се на метакогницију, разумевање и рефлексивност; жути шешир указује на добре стране, укључује позитивне аспекте; црвени, тзв. емотивни шешир, укључује емоције и став према теми/контексту; зелени шешир уноси креативност и доприноси мишљењу које је флексибилно, указује на опције и тзв. олују идеја (*brainstorming*); црни шешир указује на изазове и значајан је за развој мишљења о слабостима и потешкоћама. Иста ауторка (Paterson, 2006) истиче да се на традиционалним часовима математике користе само два од шест шешира (Слика 1). Такође, овакав приступ указује на доминантну усмереност на когнитивну димензију – усвајање знања, док су занемарене афективна – ставови вредности и интересовања – као и психомоторна димензија – вештине.

Слика 1. Традиционална настава математике
(Paterson, 2006)

Међутим, Патерсон, 2006 полази од става да и настава у оквиру математике може да буде усмерена на развој метакогнитивних вештина и у том циљу имплементира модел учења „шест шешира за размишљање” (Слика 2). Као значајну педагошку импликацију ауторка предлаже презентовање зеленог након црног шешира будући да на тај начин могу да се надвладају слабости стварањем нових и различитих стратегија.

Слика 2. Развој метакогнитивних вештина
(Paterson, 2006)

(2) Примена у оквиру високошколског образовања

(а) Примена модела „шест шешира за размишљање” унутар академске заједнице најзаступљенија је у оквиру иницијатива за развој предузетништва. Развој предузетништва и предузетничких подухвата представља све значајнији аспект у савременом друштву. У том оквиру неретко се истиче и значај подстицања развоја пословне креативности, која је предмет интердисциплинарних истраживања, а нарочита пажња јој се придаје у оквиру менаџмента који добија све истакнутију улогу у оквиру процеса образовања. Један од новијих приступа који у последње време постаје све популарнији и добија ширу примену јесте и техника „шест шешира за размишљање”, како јој приступају аутори (Перић и Дејановић, 2016). У пословном свету, ова техника промовисана је 1993. године и убрзо се показала као веома успешна. Користе је многе престижне фирме као што су: *IBM, Fedex, NTT, Rockwell International* (Перић и Дејановић, 2016: 36). Управо првобитна примена овог модела (или технике, како јој приступају поједини аутори) у оквиру неформалног образовања, као и за потребе пословног света, може да резултира постављањем питања да ли је и у којој мери овај модел учења адекватан за систем формалног образовања и на којим нивоима?

(б) На тему „Подстицање стваралаштва у одгоју и образовању” објављена је књига радова у оквиру међународне конференције „Креативни приступ оспособљавању учитеља”, чији су аутори универзитетски професори, студенти будући учитељи, али и педагози, учитељице и учитељи разредне наставе, наставници и наставнице, професори и професорке, сарадници на издавању школских уџбеника, као и полазници докторских студија. Радови су подељени у три велике групе које се односе на: подстицање креативности будућих учитељица и учитеља; креативност учитеља и подстицање креативности ученика. Уз стандардни процес рецензије, у циљу изласка из стереотипног приступа, од рецензента је захтеван и додатни задатак који подразумева и процену сваког рада у односу на аспект креативности на који је рад усмерен, а коришћен је управо приступ Едварда де Бона у оквиру латералног или паралелног мишљења, које је представљено путем шест разноврсних шешира. На основу анали-

зираних радова на конференцији, евидентно је да у бројним радовима није анализиран допринос Едварда де Бона и његовог модела „шест шешира за размишљање”, што може да резултира двоструким закључком: а) наставници нису довољно упознати са овим моделом учења, или б) наставници сматрају да је овај модел учења неадекватан за примену у оквиру академске заједнице.

Едвард Де Боно, критичар традиционалног приступа образовању, сматра да формалне образовне институције гуше креативност, што доводи до претпоставке да примена овог модела учења у оквиру формалног образовања може да се очекује од наставника који су сагласни са овим ставом. Појединци који се у радовима на споменутој конференцији позивају на Едварда де Бона значајну улогу придају наставницима у циљу напуштања конзервативизма, ригидности размишљања, а све то како би се постигла пријемчивост за иновације. Такође, истиче се значајна улога наставника да буде спреман на флексибилност прихватања новонасталих околности (Zacłona, 2009). С тим у вези истиче се значај метода које активирају и побољшавају вишеструку комуникацију у групи, пружају детаљну анализу дидактичких и образовних проблема и систематизују знање. У оквиру истицања значаја развоја практичних идеја за наставнике раног периода, Заклона (Zacłona, 2009) наводи управо Де Бонов модел који организује ток резоновања, пружајући учесницима вишеструку перцепцију проблема. На значај латералног мишљења указује се још у једном раду (Ibraković, 2009), чиме се актуелизује Де Бонов рад, али се не бави моделом „шест шешира за размишљање”. У целини посматрано, модел „шест шешира за размишљање” послужио је организаторима међународне конференције као начин свеобухватнијег приступа радовима, нудећи креативан начин категорисања радова, што указује на спремност појединаца да инкорпорирају и промовишу и овај модел у оквиру академске заједнице повезујући га са научним приступом.

(в) *Примена у медицинској струци.* Истраживање у Турској на Одсеку за негу за здравствене науке (Karadag, Saritas, Erginer, 2009) реализовано је у оквиру предавања три теоријске теме, при чему је садржај презентован путем „шест шешира за размишљање”, након чега је од студената тражено мишљење о овом начину учења. Конкретни резултати показују следеће 87,8% студената је изјавило да се на овај начин омогућава размена различитих идеја и мисли; 85,4% мисли да је модел допринео да пацијенту приступе холистички; 85,4% верује да им је им је олакшало емпатију са пацијентом; 82,9% да им је то помогло да сагледају позитивне и негативне аспекте теме; 90,2% да су научили да размишљају из различитих аспеката; и 75,6% да им је то помогло у стварању креативних идеја. Када је реч о негативним аспектима, највећи број испитаника (24,4%) наводи да „шест шешира за размишљање” одузима превише времена. У закључку се истиче (Kardag et al., 2009) да је примена „шест шешира за размишљање” позитивна не само стога што има позитивне ефекте када је реч о подстицању креативног и конструктивног мишљења, већ и зато што има позитиван утицај и на развој вештина емпатије које су значајне у раду са оболелим пацијентима.

Следеће истраживање (Kennу, 2003), указује на допринос примене модела „шест шешира за размишљање” у циљу развоја критичког мишљења као и процеса рефлексije код студената у раду са палијативним болесницима. У овом истраживању истакнут је значај улоге наставника који мора да има изразите вештине фацитатора, што доприноси сигурном окружењу у којем студенти могу да деле своје мисли и да стварају изазове за остале. Такође, истиче се да студенти који су конкретни мислиоци могу да имају проблем приликом реализације овог модела учења. Исто тако, студентима који на индивидуалном нивоу имају проблема са рефлексijом, групни рад на овом пољу може да буде од користи и да стимулише њихово размишљање (Kennу, 2003). Такође, у току истраживања један од студената је предложио и увођење љубичастог шешира, који представља духовност (спиритуалност), веома значајну за болеснике на палијативној нези. Иако цени демонстрацију вештина критичког мишљења овог студента, аутор износи своје неслагање са његовим предлогом стога што духовност може да буде део било којег шешира, будући да се не додаје, већ треба да буде есенцијални део бриге (Kennу, 2003). Иако је резултат овог истраживања уско усмерен на палијативну негу, занимљив је податак о идеји додавања нових аспеката мишљења. У закључку се истиче да је примена модела „шест шешира за размишљање” посебно корисна јер подстиче студенте да одговоре на питања ко, шта, зашто, када, где и како и да омогући студентима да размотре ситуацију из угла различитих перспектива.

(г) *Примена у раду са будућим наставницима.* Специфичност истраживања реализованог у раду са будућим наставницима (Gregory & Masters, 2012) огледа се у чињеници да је значајна подтема у истраживању била пружање додатних могућности за реализацију наставе путем онлајн искустава у виртуелном свету названом други живот (*Second life*), у којем је за потребе истраживања створена виртуелна учионица и игралиште, који приближно одговарају стварним школама. Овакви иновативни приступи карактеристични су за универзитете који омогућавају учење на даљину, какав је на пример, University of New England (УНЕ). Аутори истраживања полазе од става да играње улога у виртуелном свету има велики потенцијал за високо образовање будући да пружа синхронно учешће студената који су смештени широм света, као и предност да студенти имају прилику да усвоје улоге и спроведу задатке који нису могући у реалном свету. Активност играња улога за потребе истраживања реализована је и у реалним условима, као и у виртуелном свету, а као оквир за играње улога послужио је Де Бонов модел „шест шешира за размишљање”. Истраживање је показало да су студенти у реалном окружењу више усмерени на поменути модел учења, док су студенти ангажовани у виртуелном свету већу пажњу посветили технолошком аспекту. Ово истраживање потврђује да заговорници иновативног и савременог приступа образовању већи значај придају оваквим моделима учења и да су спремни за његову имплементацију.

(д) *Примена у оквиру организационог решавања проблема.* Разматра се могућност инкорпорирања модела „шест шешира за размишљање” у оквире

организационог решавања проблема. У раду (Aithal & Kumar, 2016) истакнуто је да менаџери, усвајајући „шест шешира за размишљање”, добијају нов/латералан начин решавања проблема на који се иначе никад не би одлучили. Такође, предлаже се комбинација „шест шешира за размишљање” са другим техникама за решавање проблема као што су: метод фокус групе, SWOT анализе, PEST анализе или АБЦД технике. Претпоставке које регулишу приступ у решавању организационих проблема укључују следеће: организације су сложене људске иницијативе које укључују функционалну повезаност и међузависност; организацијски проблеми су сложене ситуације које укључују време у доношењу одлука; изазов је донети најефикасније решење у најкраћем могућем временском периоду; тимски приступ понекад није изводљив да омогући захтеве за различитим ставовима због специфичних околности; појединачни менаџери морају да размишљају из различитих перспектива да би стекли разумевање свих димензија било којег проблема; објективно и обимно прикупљање података, обоје и квалитативно и квантитативно, предуслов је ефикасног доношења одлука (бели шешир); потребно је узети у обзир људски фактор (црвени шешир); не треба занемарити позитивне вредности јер су од виталног значаја за сваку добру одлуку (жути шешир); негативне последице сваке одлуке морају да се анализирају у потпуности са пажњом и опрезом (црни шешир); креативност је неизбежна за добре одлуке. Ово може да укључи преузимање ризика, али даје предност бочном размишљању (зелени шешир); примена менаџерског размишљања спаја виталне елементе планирања, организовања и контроле добрих решења (плави шешир) (Aithal & Kumar, 2016). Успех организационих одлука гарантује праћење и усклађивање у деловању чланова тима. Организационо решавање проблема је одважно и изазовно за врхунски менаџмент. Другим речима, модел „шест шешира за размишљање” је погодан и за примену у оквиру тимског рада који захтева суочавање са сложеним и комплексним питањима и проблемима.

КРИТИЧКИ ПРИСТУП И СМЕРНИЦЕ

Сви представљени радови показују највећим делом позитивне резултате у оквиру примене модела учења „шест шешира за размишљање”. Међутим, значајно је да се истакне како је овај модел и даље алтернативан и нема широку примену у оквиру академске заједнице. Његова примена је у оквиру семинара и пројеката који су усмерени на праксу. Ипак, постоји и одређен број представника из академске заједнице који заговарају овај модел учења. Један од аутора (Kenney, 2003) назива га игром мишљења. Анализом проучених радова долази се до закључка да овај модел примењују више наставници који су спремни за промене у раду, наставници који не придају велики значај традиционалном наставном процесу, као и они који подједнако вреднују когнитивну, афективну и психомоторну димензију. Међутим, једна од мана овог модела

учења заснована на истраживању из Турске у коме 24,4% студената сматра да модел одузима превише времена, коју наставници морају да имају у виду, јесте отежаност његове примене када је реч о већем броју студената, што га чини адекватнијим за мање групе студената.

Наставници који сматрају да је њихова улога примарно образовна и да се највећим доменом заснива на пружању информација и развоју когнитивног домена, могу да приступе овом моделу као неакадемском, комерцијалном и неадекватном за примену у оквиру формалног образовања. Уколико се наставници одлуче за примену овог модела, потребно је да имају у виду следеће смернице:

– примена модела препоручује се наставницима који традиционални наставни процес сматрају ригидним и крутим;

– значајно је стварање окружења у којем се учесници осећају слободно да теми приступе из угла различитих димензија које укључују и личне осећаје:

– стављање појединаца у различите улоге може да послужи наставницима и као начин учења значајних понашања за просоцијалне циљеве. На овај начин повећава се способност појединаца за преузимање улоге другог и препознавање емоција другог. Истраживање (Ђорђевић, 2019) показује да наставници не користе довољно играње улога у циљу подстицања просоцијалног понашања; примена модела „шест шешира за размишљање” показала се као погодан начин за реализацију у оквиру бројних предмета на различитим нивоима образовања;

– модел најбоље резултате показује у оквиру примене са мањим групама, максимум шест студената у свакој групи, што, према схватању овог аутора (Кенни, 2003), указује да је продуктиван за групу од максимално 36 студената;

– модел помаже да појединци у сигурним условима размотре њихове осећаје о ситуацији/теми/питању, чиме може да помогне смањењу стреса и синдрома прегорелости „*burn out*” (Кенни, 2003).

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Едвард де Боно, британски психолог и доктор медицине, познат је као стваралац латералног мишљења, које спаја аналитичко и критичко размишљање, а из угла педагогије значајно је истицање његове улоге и као критичара класичног образовања будући да сматра да оно не развија довољно вештину размишљања. *Шест шешира за размишљање* књига је истог аутора која је доживела велики успех. Иако је књига примарно усмерена на примену психологију, овај модел резултирао је значајно широм применом. У оквиру академске заједнице „шест шешира за размишљање” актуелизује се као једна од нових техника у циљу развијања креативног мисаоног процеса, чији су резултат нове идеје (Перић и Дејановић, 2016: 6).

У оквиру нашег истраживачког приступа од значаја је да научници у својим истраживачким и прегледним радовима „шест шешира за размишљање” перципирају на различите начине, од којих су неки: техника паралелног размишљања (Перић и Дејановић, 2016); активност играња улога (Gregory & Masters, 2012); модел учења (Kardag et al., 2009; Kenny, 2003), што указује на плурализам приступа. У контексту образовања, сагледава се „шест шешира за размишљање” као начин подстицања креативности који се повезује са развојем предузетничког начина мишљења и понашања, при чему се полази од става да нови захтеви који се стављају пред образовање отварају простор за бављење овом тематиком. Такође, прегледом проучене научне литературе долази се до закључка да инострани аутори и у свом наставном и истраживачком раду више актуелизују ову тему у односу на домаће ауторе. С једне стране, „шест шешира за размишљање” може да буде перципирано као иновативан модел учења који подстиче креативност студената, будући да подједнако истиче значај развоја когнитивног, афективног и психомоторног домена образовања. С друге стране, чињеница да се модел „шест шешира за размишљање” актуелизовао у оквиру међународних компанија може да чини овај приступ адекватнијим за пословно у односу на академско окружење. Допринос рада подразумева приступ овој тематици који је у исто време информативан и критички. Додатно, указује се и на могућност за практичну примену модела „шест шешира за размишљање” од стране наставника који су усмерени на подстицање развоја предузетничких вештина. Наставници који критикују традиционално организовану наставу и који желе да додатно активирају ученике/студенте, овај модел могу да прихвате као адекватан начин да то учине. У раду се полази од става да образовање није и не може да буде подређено искључиво тржишним принципима, међутим не негира се ни значај развоја предузетничког начина размишљања и у оквиру образовања. У том контексту истиче се разлика између уског одређења развоја предузетништва, у циљу припреме за предузетничку делатност која примарно не спада у домен педагогије, за разлику од ширег одређења предузетничког учења које подразумева предузетничко понашање и мишљење (Чекић-Марковић, 2015). Чињеница је да образовне институције и привреда функционишу на другачијим основама и често имају различите дуготрајне циљеве, међутим, у циљу подстицања развоја креативности код младих, поједини модели учења могу да буду примењиви истовремено и у оквиру академске заједнице и у оквиру пословног света и неформалног образовања. Модел учења „шест шешира за размишљање” може да буде адекватан за одређене теме како на различитим нивоима образовања, такође и када је реч о различитим научним дисциплинама. Међутим, значајно је да су наставници добро упознати са овим моделом, да су спремни да излазе из оквира традиционалне наставе, као и да процене да ли су ученици, студенти и тема адекватни за овај приступ. Ширу примену овај модел може да пронађе и у оквиру подстицања групног рада када се захтева већа продуктивност у краћем временском року. Ипак, и даље је потребно да се спроведу додатна истраживања у циљу свеобухватног приступа овој тематици.

Литература

- Aithal, P. S. & Kumar, P. M. (2016). Using six thinking hats as a tool for lateral thinking in organizational problem solving. *International Journal of Engineering Research and Modern Education (IJERME)*, 1(2), 225–234.
- Aithal, P. S., Kumar, P. M. & Shailashree, V. (2016). Factors & Elemental Analysis of Six Thinking Hats Technique using ABCD Framework. *International Journal of Advanced Trends in Engineering and Technology (IJATET)*, 1, 2456–4664.
- Gregory, S. & Masters, Y. (2012). Real thinking with virtual hats: A roleplaying activity for pre-service teachers in Second Life. *Australasian Journal of Educational Technology*, 28(3), 420–440. Retrieved April 29, 2020 from the World Wide Web <http://www.ascilite.org.au/ajet/ajet28/gregory.html>.
- Ђорђевић, М. З. (2019). Улога наставника у подстицању просоцијалног понашања ученика. *Зборник радова Педагошког факултета Ужице*, 21, 27–44.
- Začlona, Z. (2009). Kreativni pristup u nastavi budućih učitelja i odgojitelja. U K.Munk (ur.): *Poticanje stvaralaštva u odgoju i obrazovanju. Knjiga radova – Priručnik za sadašnje i buduće učiteljice i učitelje*, rad štampan u celini (61–68). Zagreb: Profil International.
- Ibraković, V. (2009). Kreativnost u nastavi bilinogojstva. U K. Munk (ur.): *Poticanje stvaralaštva u odgoju i obrazovanje. Knjiga radova – Priručnik za sadašnje i buduće učiteljice i učitelje*, rad štampan u celini (307–321). Zagreb: Profil International.
- Karadag, M., Saritas, S. & Erginer, E. (2009). Using the “Six thinking hats” model of learning in a surgical nursing class: sharing the experience and student opinions. *AJAN*, 26(3), 59–70.
- Kenny, L. J. (2003). Using Edward de Bono’s six hats game to aid critical thinking and reflection in palliative care. *International Journal of Palliative Nursing*, 9(3), 105–112.
- Kivunja, C. (2015). Using De Bono’s six thinking hats model to teach critical thinking and problem solving skills essential for success in the 21st century economy. *Creative Education*, 6, 380–391.
- Paterson, A. (2006). Dr Edward de Bono’s Six Thinking Hats and Numeracy. *Australian Primary Mathematics Classroom*, 11(3), 11–15.
- Перић, М. и Дејановић, А. М. (2016). *Како доћи до нових пословних идеја*. Београд: Висока школа модерног бизниса.
- Carl, W. J. (1996). *Six Thinking Hats: Argumentativeness and Response to Thinking Model*. Retrieved April 27, 2020 from the World Wide Web <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED399576.pdf>.
- Чекић-Марковић, Ј. (2015). *Предузетничко образовање – компаративни преглед образовних политика, модела и праксе*. ТИМ за социјално укључивање и смањење сиромаштва. Београд: Влада Републике Србије.

Maја M. Bosanaц

University of Novi Sad, Faculty of Philosophy

Radovan B. Grandić

University of Novi Sad, Faculty of Philosophy

EDUCATIONAL IMPLICATIONS OF “SIX THINKING HATS”

Summary

Modern education is increasingly linked to market principles. On the one hand, proponents of this approach emphasize the need to develop an entrepreneurial mindset, while critics point out that this approach neglects the humanistic dimension of education. The goal of the paper is to set up a “six thinking hats” learning model as a way to encourage the development of creative thinking. Although its primary use is in non-formal education (creative training and interactive workshops), this model also has its application within the academic community. Within formal education, the authors advocate the possibility to widespread the application of this model, technique, or role-playing game as it is called by different authors, which points to the pluralism of approaches. Also, the analysis of the studied literature revealed the application of the model at different levels of education. In conclusion, it is stated that although it is not a conventional and widely accepted model, it can be a good way to foster creative and entrepreneurial thinking. The application of this model is recommended for teachers who find the traditional approach to teaching rigid and who are ready for changes that involve a more active pupil/student role.

Keywords: *creativity, entrepreneurship, six thinking hats.*